

Baldassare Castiglione och den italienska renässansen.

Greve Baldassare av Castiglione, föddes den 1478 som ofrälse på familjegodset i Montovano vid Mantua. Presentationsvis kan sägas att han fick en gedigen och mycket kärleksfull uppfostran till såväl lärd, världslig, katolik som krigare. Baldassare var anställd som diplomat hos släkten Montefeltro - Gonzaga i furstendömet Urbino, och senare som nuntie hos påven Klemens VII. Baldassare sändes av denne, som nuntie, d.v.s påvlig legat, till Karl V av Spanien, Maximilians son. Efter Roms plundring 1527 blev han biskop i spanska Ávila. Han dog i pesten i spanska Toledo 1528. Detta år utkom också hans bok, klassikern *Hovmannen, Il libro del Cortegiano*, skriven 1508-16. Boken är ett dialogverk om sällskapskonstens filosofi, om uppfostran av en furste och om en hållning till livet. Man kan också se den som vänskapens poesi, eller som en tidsbeskrivning, en bild av övre tjänsteklassens renässansmänniska i vardagen, medan Castiglione lämnar hän, totalt, den stora majoriteten av den dåtida befolkningen, som inte hade något av det raffinerade sällskapsliv, som beskrivs av aristokraten Castiglione, men ofta framlevde ett liv i nöd.

Boken handlar om Herre-slav-förhållandets moral. Klassklyftorna i de samhällen som fyllde den nordliga delen av den Italienska halvön med dessa många småstater, varav de i den norra hälften var de mest strukturerade och rikaste, och var dåförtiden enorma. Det är att notera, och det var en förutsättning för Castigliones bok, att adelns – de privilegierades - makt i alla de otaliga smårikerna var starkt beskuren. Makten låg hos fursten, och hos honom (eller henne) allena, och genom täta krig och märkliga allianser kunde makten snabbt förflyttas till en ny allsmäktig despot i ett eller flera rikena i mellersta och norra Italien under 1300, 1400 och 1500-talet.

Castiglione var en lärd man. Han var en hovman, en kulturman, konstkännare, poet, narr, en diplomat, en tjänare, och som sådan skrev han en bok, ur ett medelklassperspektiv, om livet, om politiken, konsterna och kärleken. Men han var också en ensam man, en resande, en man som en gång drabbats av en olycklig kärlek – ... till en vacker Elisabetta. Han var en subtilt estetiskt, musiskt bildad man, och han var en av de minst fåfänga bland alla fåfänga. Han var ingen filosof, till det yttre, men visste gränserna för människan. Han var ingalunda religiös, men väl en moralist, en humanistisk

resonör bakom en diplomatisk attityd. Han är väl värd en essä, och framför allt är han väl värd att läsas idag. Icke sällan läses han bland de som studerar Italienska i Sverige, men sällan faktiskt av litteraturstudenten i gemen.

1.

"På slutningarna från Apenninerna ner mot Adriatiska Havet, nästan i mitten av Italien ligger den lilla staden Urbino. Fast mitt bland berg, och mindre angenäma sådana än på många andra platser har den ändå gynnats av himlen med bördig jord och rik gröda, så att förut den för hälsan gynnsamma luften finns ett rikt överflöd av allting som behövs för mänskligt liv. Men bland de största välsignelser som kan märkas där är den största den, att staden sedan länge har styrts av de bästa av furstar; trots att under virrvarret under de Italienska inbördeskrigen staden en tid var berövad dessa. Men vi behöver inte gå längre för att finna prov på detta än till minnet av Hertig Federigo, som under sina dagar var Italiens ljus, och det saknas sannerligen heller inte vittnen, som fortfarande lever, rörande hans anständighet, humanitet, rättvisa, frihetssinne och ojämförliga mod, - och till hans militära disciplin, vilken är grundligt manifesterad i de otaliga segrar, hans erövringar, hans expeditioners snabbhet, den frekvens med vilken han satte samman och manövrerade arméer trots ganska små medel och genom det blotta faktum att han aldrig förlorade ett enda slag, så att vi inte utan skäl kan jämföra honom med många berömda män från förr."

Ur Castigliones *Libro del Cortigiano*, Libro.I. (§ 2.).

Il libro del Cortegiano handlar om det som är värt att försvara. Det är Dygden , it."Virtú", - just dygden - den som också den med C. samtida och ännu idag gåtfulle Niccoló Machiavelli bl.a. funderade över hela sitt liv. Och utifrån vad denna dygd var, - eller snarare skulle vara - i maktens boningar, så skulle det vara, det liv som man ville leva. Ty *Hovmannen* är en beskrivning av ett dagligt liv vid ett italienskt renässanshov. Eller kanske mer. Man kan här göra mången jämförelse. Det har ofta gjorts, se t.ex. *L'idea del Cortigiano* (1987) av Battaglia:

"Om Machiavellis Fursten beskriver undantagsmänniskan, så beskriver Hovmannen idealet för gemene man."

Nu är detta - som andra forskare också påstått - en överdrift – eller en felaktighet. *Hovmannen* berör i de flesta avseenden endast de högre ståndsskikten, och uppmanar där ett eftersträvansvärt ideal för den, som önskar ett gott liv och furstens gunst. Och som önskar att delta i, och forma, livet i de små staterna.

Den handlar om *det som är värt att försvara*, skriver jag. Med det menar jag, att boken är upplagd i positiv anda, och att den synes föga revolutionär. Castiglione är en renässanshumanist och diskuterar sina ämnen fast rotad i en

klassisk bildning. Många hade den bildning som Castiglione hade bland dem som vistades på de italienska hoven vid denna tid. Så speglar samtalen i *Hovmannen* en tidens kulturella kanon. Eventuellt kan det finnas flera bottnar i *Hovmannen*. Den är en mycket originell bok, en egenartad, och man kan utan tvivel säga att den uppfyller alla "klassikerns" kännetecken/krav. I och med att den gör det, så kan man reflektera på ett helt annorlunda sätt över den. En klassiker är som bekant den bok som på ett unikt och evident oöverträffbart sätt behandlar ett nytt centralt ämne för Människan så att denna bok står sig genom sekler, och har ett sådant djup och struktur att den kan kommenteras och njutas i det oändliga utan att nånsin tappa sin färg. Vid sidan av virtú, dygden, det moraliskt goda - ett klassiskt ämne i västerlandet sedan Platon och Aristoteles - är dess ämne la *sprezzatura*, konsten att dölja att man döljer, - alltså ett slags ironi - vilket öppnar upp för en metaroman. Om Machiavellis *Fursten* handlar om hur fursten skall hålla sig kvar vid makten, så handlar *Hovmannen* om hur furstens omgivning skall skapa dygd hos fursten, om uppfostran av *Fursten*, till *virtú*, samt- givetvis – om uppfostrarnas – hovmännens – möjlighet att med tur skapa sig goda liv för sig själva.

Kontexten i boken och dess tillblivelse är till att börja med den ständiga fiendskapen mellan småstaterna i det splittrade Italien, och det diplomatiska spelet mellan dessa. Men boken beskriver den brytningstid den är sprungen ur. Den forna handelsmetropolen Venedig hade nu, kring år 1500, mist sin makt. I Florens började en industri etablera sig, manufakturen. Och ett bankväsen växte sig i spåren av denna industri så starkt i Italien, och kom att växa mer, så att det finansierade många krig i Mellaneuropa framgent. Tillsammans med huset Fugger i Augsburg, som bl.a. hjälpte Karl V med finanserna. Vad man likaså kan räkna som kontext är den egenartade sociokultur och det konstliv som växt fram vid de små hoven i denna del av Europa. Man kan se dem som kulturella öar i en lokal vildmark, en agrikultur, där man just börjat intressera sig för språk, för grekisk kultur och för dikt och för delikat filosofiska frågor. Man var inne i en period av intensivt översättande av den grekiska kulturen, och man undrade över vad man skulle göra med sin "bildning". Man lärde sig latin och grekiska, och det var inte ovanligt att man likaså tog överkursen hebreiska.

2. Mantua.

Mantua låg – och ligger - på slätten nedanför Gardasjön i norra Italien, och själva staden som är omfluten av floden Mincio som utmynnar i den breda Po. Floden grenar ut sig i flera armar i det träskartade området, bildande en sjö i tre delar ikring Mantua: Lago superiore, Lago di Mezzo och Lago inferiore. I söder och öster skyddas Mantua av de låglänta markerna, och genom väldiga slussar vid Fort Pietole kunde man sätta landet under vatten vid anfall utifrån. "Ton" Seraglio – palatset - skyddades av åtta fort.

Mantua var en "vapenplats" tillhörande fästningsfyrkanten: Mantua-Verona-Pechiera-Legnago. Centrum i Mantua var Castello di Corte, familjen Gonzagas borg. Nära ligger staden Liceo, med ett bibliotek med 80 000 .band, 1 200 handskrifter. Mantua byggdes under en period, renässansen, då man bland annat sökte grekisk bildning - och arabisk - och samlade på sig vad man kunde av böcker på främst Grekiska och Hebreiska, men också en del arabiska rullar, för inflyttade lärda greker att tyda.

Castigliones mor Luigia var släkt med furstehuset Gonzaga, och var nära väninna med den vackra Isabella d'Este, (1474-1535) - dotter till Barbara Gonzaga och Ercole di Ferrara.

Isabella d'Este gifte sig blott 16-årig med Francesco II Gonzaga 1490, med vilken hon levde till sin död. De hade förlovats när hon var 6 år och han 16 år gammal. Den helt oadlige Leonardo da Vinci besökte Mantua o. målade hennes porträtt, vilket hon önskade skulle skickas till den spanska drottningen Isabella, Ferdinands hustru. Isabella behärskade latin och grekiska flytande och kunde redan som barn t.ex. hela Vergilius *Bucolica* utantill hade en dotter som hette Leonora Gonzaga och var gift med en hertig av Urbino.

Ständigt kom Baldassare Castigliones liv växla mellan Gonzagas Mantua å ena sidan och Montefeltros Urbino å den andra. Ständigt gå nu också släkterna in i varandra genom taktiska giftermål och detta komplicerar spelet ytterligare. Slakten Gonzaga är nu sällsynt invecklad att begripa sig på då den har så väldigt många grenar: den hertigligen i gamla Mantua, den grevligen i Novellara, den hertigligen i Sabbioneta, den furstligen i Bozzolo, den markgrevligen i Luzzara, den hertigligen i Guastalla, den hertigligen i Castiglione samt den hertigligen grenen Gonzaga-Nevers. Endast den mantuanska grenen har nu levande ättlingar. Denna uppgrening är ganska typisk för den italienska adeln vid denna tid, och illustrerar också i någon grad den splittring i makthänseende, som på ett så absurt sätt rådde vid denna tid. Man gifte in sig, furstar och adelsmän, mycket unga, i varandras släkter av strikt geopolitiska och ekonomiska skäl.

De främsta ätterna vid de italienska furstehusen under det italienska renässansskedet var i Ferrara d'Este, i Florens Medici, i Mantua i Södra Lombardiet Gonzagas , i Urbino Montefeltro/Medici, i Milano Visconti och Sforza, i Neapel spanska Aragon, i Parma Farnese och i Verona huset Scalieri. I Venedig, handelsstaden som deklinerade efter Konstantinopels fall 1453, rådde det republikanska doge-väldet. En vald *signoria* bestående av tio män styrde. Man hade ibland ett råd bestående av sjuttio. Och man kommer här att tänka på demokratiska ordning som rådde i de gamla grekiska stadsstaterna, där t.ex. anarkisten och skämtaren Sokrates för en tid tillhörde rådet i Aten. Venedig kallades samtidigt "tystnadens republik". Genomskinligheten var sandsynligvis = 0. Genua - Columbi födelsestad/stat - var egentligen den enda andra italienska staten som var strikt republik. Genua hade varit en stor kolonialmakt intill den dag då Konstantinopel erövrades. Genua, som, liksom i alla småstaterna, ständigt stördes av inbördes

strider om makten, hade kolonier vid Svarta Havet, i Anatolien, i Nordafrika i Egeiska Havet och i Amerika. En av släkterna i Genua var Grimaldi. Men man slogs alltså ständigt där, och lät så än den ena, än den andra utländska makten intervensera. Icke sällan Frankrike. Neapel var spanskt-ägt. Som ett band över mellersta Italien sträckte sig dessa riken, som kom att betyda så mycket för den västerländska kulturen. Hur mycket, det kan man träta om i evighet.

Césare Borgia, som var hertig av Romagna norr om nämnda Urbino, sökte underkuva halva Italien, - han innehade ett kort slag Urbino - men misslyckades. Han åtföljdes ibland av den bildade och skarpsinnige Niccoló Machiavelli, en före detta skrivare i Florens, som slugt studerade denna vilje- och ödesmänniska, med daglig intensivitet. Och han antecknade vart politiskt drag Césare gjorde. *Il Principe*, 1513, behandlar en furste som är modellerad just efter Borgia. Soldaterna i dessa riken var legoknektar, som slogs för den som betalade bäst och det rådde ren rövarmentalitet i området. Slaget vid Campaldino, 1289, som vanns av florentinarna, var det sista fältslag där några borgare deltog från Florens´ sida; - därefter utförde legotrupper allt krigs- "hantverk". Den som kunde ta ett av rikena gjorde det! Någon *causa belli* brydde man sig sällan om att skaffa Samma sak skedde väl i Norden vid denna tid. Det handlar om 14-1500-tal, tiden för t.ex. Stockholms blodbad och för Gustav Vasas kupp. Vad vi kallar folkrätt var icke direkt på frammarsch då. Det var därför ganska lätt för Machiavelli att inta en nära nog empirisk attityd i skrivandet av *Il Principe*. Han säger, att han skriver om vad han ser och har sett, *vad som, de facto, leder till makt*. M. konstaterar.

Este var ett av Italiens mest ryktbara furstehus, som härstammande från Este, en stad i provinsen Padua, i doge-republiken Venedig.

Hercule d'Este hade i sitt hov i Ferrara berömda lärda män som Boiardo, och ägde ett stort bibliotek, beskrivet i boken "*La biblioteca Estense*" av Bertoni. Det var mode med stora furstebibliotek. Såsom bildning alltså var på modet, kanske som ett försök från hovmännen att definiera sig själva. Självaste Ariosto - författaren till Den rasande Roland, i detta följande den trend, som var populär bland folket, när han tog upp just det temat från den karolinska sagan - hade ju också levt i Ferrara.

Den störste av alla Italiens kapitalister, en ny klass, var Medici, d.v.s. den regerande medicéern. Ty huset varade i många hundra år. Det startade med en Giovanni di Medici (d.1429), energisk "self-made man", fortfor med Cosimo den gamle (d. 1458) som skapade principen om att "aldrig arbeta emot folkets vilja", ett socialt geni som ofta agerade så, att när han sökte nå sitt mål försökte han alltid ge sken av att allt hade satts igång av nån annan. Skaparen av den enormt starka ställningen får tillskrivas dels Cosimo den gamle di Medici - far till den kortlivade Piero - och senare, till *Il Magnifico*, som han kom att kallas, Lorenzo di M., (d.1492.), son till Piero - som gått till

populärhistorien främst som konstmecenat, men var en rikt utrustad personlighet. L. de Medici och florentinarna skapade inte bara förmögenhet och en trygg stad, de skapade också italienska språket, genom att utlysa poesitävlingar. Det moderna italienska språket är samma språk idag som det som talades av Lorenzo di Medici i Florens på 1500-talet. Stavningen är än idag också nära nog identisk med den under renässansen.

Medicéerna lyckades med bedriften att sätta två av sina familjemedlemmar som påvar i Rom: Klemens VII, (Giulio di Medici - d.1521, sonson till Piero.) och Leo X (Giovanni di Medici - d.1534.) som lär ha fällt de beryktade orden: " När vi nu ha fått påvedömet, så skall vi väl också njuta av det!", son till Lorenzo il Magnifico. Egendomligt nog var just dessa två män - de två påvarna - bland de mer vankelmodiga av det medicéiska släktet. Påvarna förde vid denna tid ofta ett liv i lyx o överflöd. Det berättas om hur man nattetid hystade sina urdruckna silverbägare i Tibern, dock , för att dan efter låta tjänare fiska upp dem med en liten trål. Den stora konsten var dock varken Leonardos, Michelangelos eller Rafaels, inte heller ekonomins, men nog hellre diplomatins och politikens konst. Man får se sig länge om i världen efter florentinarnas likar i konsten att hålla maktsblock i balans och att spela med deras förskjutningar.

Pitti var den släkt som förlorade mot medicéerna i kampen om makten i Florens o. Toscana. Om Palazzo Pitti:

"./den tid har icke varit ringa, som jag använt på att från första början bygga upp regeringens loggia och den jättebyggnad som vänder sig mot floden Arno. Jag har aldrig fått bygga något svårare och farligare än detta, emedan byggnaden har sin grund i floden och nästan i luften. Men bortsett från andra skäl så var den nödvändig, för att på det sätt som den är utförd, anordna den långa korridoren, som löper över floden och förbinder det hertigluga palatset med Palazzo Pitti och dess trädgård. Denna gång fullbordades efter mitt utkast och min ritning på fem månader, ehuru man kunde föreställa sig, att detta arbete skulle taga minst fem år."

Giorgio Vasari, i - den samtida - *Berömda renässanskonstnärers liv II*,s. 385.

Det intresse som L. di M. o andra stödde beträffande den klassiska litteraturen och konsten var till dels ett skenintresse hos dem själva. Ja, L.d. M. skrev själv utmärkt vers. Liksom Michelangelo. Denne hade fått sin klassiska bildning mitt i Medicéernas hus. Leonardo - inflyttad från Vinci – gick däremot i enkel målarskola på en liten bakgata i Florens. Leonardo lärde sig själv latin först vid 50 års ålder! Men främst som styresmän, - först inom signorian, senare som hertigar - men också såsom mecenater och organisatörer av det kulturella livet verkade denna medici-släkt.

Lorenzo il Magnifico grundade den första moderna akademien, efter Platons mönster (den akademi som kom att bli normbildande för moderna akademier i västvärlden därefter...). Politisk. Han startade också en annan akademi som ville verka för ett återförenande av den väst- och östromerska kyrkan. Mycket stor politik. I denna ordens sal finns symboliska bilder för detta ändamål. Konsten var i mycket plakatkonst. Lorenzo var alltså själv en fin poet på det Toskanska språket, - vi har många dikter av honom ännu. Toskanska, detta språk som han uppenbarligen älskade sen barnsben. Han skrev kärleksdikter - till sin älskade älskarinna Lucretia Donati - och dylikt. Lorenzo blev som seden var tidigt bortgift, av sin far Piero - med Clarissa, en kvinna av huset Orsini. Lorenzo hade flera älskarinnor, men efterlämnade icke – här lik Castiglione - ett enda utomäktenskapligt barn, något extremt ovanligt i hans omgivning. Med Clarissa fick han däremot flera.

Lorenzo samlade gärna filosofer och andra lärda omkring sig. Så befann sig ofta i något av hans vackra lanthus ädlingarna Ficino, Alberti och Pico della Mirandola samlade tillsammans med Lorenzo, och man diskuterade Platon, Plotinos och dennes nyuttolkare, Plethons, (nu i stort bortglömd), lärar. Detta tycks ha varit ett djupt intresse hos Lorenzo di Medici. Lorenzo betraktades som en vänlig man, och som bildad och som en känslig för det estetiska. I hans lyrik är det mest den korta ungdomen som han både hyllar, njuter - och beklagar sig över. Lorenzo sägs likaså av somliga ha skapat karnevalen, den nattliga, då man med i full galopp stadda hästar, folk iklädda masker och gator och gränder upplysta av tusentals facklor gjorde staden farlig efter bröllopet. Många dog rent av under dessa fester. De slutade gärna - för de överlevande - ungefär vid 4-tiden på morgonen, eller varade flera dagar. Förmodligen är det inte sant att Lorenzo skapade dem. De är troligen äldre. Karnevalens rötter är i alla dimensioner djupa, och den har en omfattande struktur, och skulle för sig fordra en hel serie redogörelser, för att man riktigt skulle begripa dess väsen. Karnevaler kan ju sorteras in under det mystiska. Karnevalen brukade avslutas med / efterföljas av en fasta. Vi ser i karnevalen en dialektik mellan liv och död.

Il magnifico kom att som ekonom trassla till ekonomin i Florens, som han inte skilde på stadens pengar och sina egna, på ett sätt som väl fick farfar Cosimo att rotera i sin sarkofag, och fick därför - enligt vad man allmänt berättar vid sin dödsbädd höra hårda ord från den själasörjare han sänt efter, munken, fanatikern och profeten Savonarola, som uppmanade honom att släppa Florens fritt, släppa staden ur släkten Medicis grepp. Lorenzo vägrade, och dog så 1492 utan absolution. Sonen Pietro, den fantastiske och olycksalige, slösade sen bort Florens inom två år, bl.a. genom att taktlöst kräva att bli enväldshärskare över staden, och Medicéerna kom aldrig i en så stark och levande maktställning igen i denna stad. Katarina de Medici, f.1519, sondotter till "den olycksalige" gifte sig med Henrik II av Frankrike, och blev dock en mycket stark regent där. När medicéerna kom åter till Florens var det som tillsatta hertigar.

Vad kan man säga om Florens ´arkitektur - förutom dess skönhet - Brunelleschi (kupolens mästare) o. Giorgio Vasaris otroliga skapelser inbegripna - , vi tänker på Palazzo Vecchio (Oh, Skönhet!) och annat - annat än att den är en maktdemonstration? Florens lärde behandlade den grekiska kulturen och delvis den gamla romerska som en form av underhållning, och anekdoter om gamla historiska gestalter fyllde ett behov som motsvarar vår tids intresse för t.ex. filmstjärnor o dyl.. Den antika litteraturen var på ett sätt deras Hollywood. Man t.ex. både beundrade och skrattade åt Alexander den stores bedrifter. Alexander som en tokig furste. Så byggde den "humanistiska" renässansen på något av en dimridå, ett skenintresse, - renässansen var en ... återfödelse, men som sådan imitativ och oftast ytlig -, detta lyser igenom -just i sin dubbla gestalt - hos greve Castiglione och kanske, mer direkt, även hos den mycket beläste N. Machiavelli - denne med Cicero och Petrarca på nattduksbordet. Man blev medveten om att man höll på att förstöra resterna av det gamla Rom, att man använde uråldriga kolonner till vanligt gips, och började få upp ögonen för att de gamla byggnaderna var värda att bevara. Denna klarsyn kan ju icke frångas dem.

Sådana lärdomsgiganter som t.ex. Leon Battista Alberti kom ju aldrig att spela någon som helst roll i den politiska historien. De var män, som trivdes med att leva ett liv präglad av "virtú", - och den renässans, som representeras av sådana som Leon Battista Alberti , och alla dåtidens översättare och alla boksamlare och bibliofiler fanns inte spridd såsom en äkta kunskapsörst ute vid de separata hoven, men blev en del av ett mode, en elegans. Alberti hade en viss betydelse inom arkitektur och måleri genom sitt författarskap i dessa ämnen, bl.a. en helt originell om perspektiv.

Om man sökte dem, som var egentligt genuint intresserade av bildning och kunskap - fick man leta upp enskilda män, udda troglodyter som Leonardo och Galileo, som ledde en utveckling, som vid det nygrundade universitetet i Padua, med den i och för sig otroliga anatomiska teatern, hade ganska svårt att komma igång. Lärdom var ofta ngt tillbakablickande, något i sig. Typiskt var Albertis sätt att se på läsning. Det var något man ägnade sig åt i ungdomen. Då "skaffade man sig" bildningen. Leonardos gränslösa upptäckariver var faktiskt något otidsenligt. Renässansen var låst vid antiken, främst vid Aristoteles, och styrkan bakom den läsningen var enorm, - det var ju Påven, tillsatt av den med mest pengar, ofta en Medici - och i curian slog man likaså vad inbördes om vem som faktiskt skulle bli påve, innan man fann ett beslut och lät röken singla upp, enligt sedunderstödd av Augustini och Aquini filosofier, och Averoes, som var konservativa intill det makabra, i sin makthunger , som hämmade utveckling av vad vi senare skulle kalla "upplysning". Bertrand Russell inser inte i sin *Västerlandets filosofihistoria* att valet av Aristoteles framför Platon som filosofiskt fundament var ett klart maktval, - att släppa in den diffuse Platon , som ideolog, vore farligt Ty för sofisteri , och för en organisatorisk – auktoritär - filosofi, passar Aristoteles mycket bättre. Den skenbart så klare och tydliga A.. Denne har ju - av många - felaktigt blivit betraktad som empiriker. En diktare som Dante nämns inte

av Castiglione annat än i förbigående - men då visserligen högaktningsfullt, - dock finurligt nog utan att utskriva hans namn. Dante Alighieri uppfattades allmänt som rå, och var väl alldeles för långt före sin tid. Här - i detta alla småstaters Italien - växte Castiglione upp, en liten blåögd gosse, och här skulle han skriva sin bok om konsten att vara en man av alla dygder, och en man (.... ty det gällde män : "Virtú". Av "vir" = man), som behärskade alla konster. (Kvinnor fick dock gärna vara med att forma detta ideal.) (jfr. moderna beskrivningar, t.ex. romanen *Skälmarnas furste*, av Shellabarger. Hjälten (en fiktiv man av släkten Orsini) i den boken är icke bara beläst och en krigare, men också något av en artist. En allsidig och charmerande man.).

De av så många hyllade "humanisterna" var alltså i mångt och mycket imitatörer. Man låtsade att man återigen var antika romare eller greker. Något som hänades av den kloke och grundlärde Pico della Mirandola, som faktiskt själv så småningom blev präst.

Att Castiglione skriver om konsten att sällskapa på det sätt han gör beror kanske i första hand på att han upptäckt att det kommit en ny tid, där människor upplevt att de kan styra sina öden själva (med lite tur) och där Kyrkan och tilltron till högre makter inte längre är helt centrala. Religionen är en läpparnas bekännelse. Och som folket - den litterata delen, en majoritet - i allmänhet i Europa saknade ett gemensamt sätt att uppföra sig och diskutera, att förhålla sig till vanliga moraliska vardagsproblem, så ville C. kanske fylla en lucka i detta avseende. Det tycks ha funnits ett behov hos allmänheten, den "borgerliga" i städerna, att lära sig att uppföra sig som vid hoven. Till detta kan man sluta sig, eftersom boken *Hovmannen* blev en sådan framgång, och blev läst framgent i århundraden i uppfostringssyfte. Detta kan vara en missuppfattning. Man ser gärna baklänges på sånt här, och då blir det felaktigt. Bokens syfte är ju i själva verket den gåta, som gör den särskilt spännande. Om *Fursten* var en furstespegel, så kom *Hovmannen* att bli icke bara en spegel för "hovmän" utan en guide i uppförande för alla de människor i Europa som nu - i och med boktryckarkonstens uppfinnande - något som bl.a. Erasmus förvissade sig om - och sekulariseringen o.s.v. - insåg att man kunde klättra i karriären, skaffa sig välstånd om man begrep sig på konsten att knyta kontakter och att bete sig som de som befann sig ett pinnhål högre på samhällets steg. Man kan tänka sig att *Hovmannen* var en av de böcker som upplysningsmannen J.-J. Rousseau - själv ngt av en "renässansmänniska" - reagerade mot i sin *Émile ou l'Éducation*. *Hovmannen* är således en bok som i hög grad präglade människor ända in i Immanuel Kants tid. Kant som var passionerat intresserad av uppfostringsfrågor och sprang till posten när hans exemplar av *Emile* kommit. Det är från "hovmannaidealet" inte långt till "gentlemannaidealet". *Hovmannen* är alltså - på sätt och vis - en frukt av det deklinerande påvedömet. Reformationen var ju en helt annan frukt av detsamma..... Så är dygden i *Hovmannen* frikopplad från det religiösa. Det stora sällskapet i Urbino som samtalar i fyra dagar, de

samtalar efter det påven har åkt därifrån, och de samlade jämförs på ett ställe med en Trojansk häst.

Man kan även jämföra *Hovmannen* med Fénelons berömda ytterst inflytelserika uppfostringsbok om den unge mannen. (*Andromake*). Men *Hovmannen* har större tyngd, flera bottnar och behöver icke tvingas på en.

Att påvedömet ändå överlevde kan väl bara slarvigt förklaras med att människor sökte tröst och räddning mitt i den oreda och vidskeplighet som påvedömet självt skapade. Ty, de facto, Italien och Spanien förblev ju hängivet religiösa i någon mening. Att Frankrike förblev katolskt - fast inte så religiöst - förklaras av en del historiker genom det avtal som slöts mellan kungen av Frankrike – Frans I, gift med en italienska - och påven (Leo X) i Bologna 1516, om den franske kungens rätt att tillsätta alla biskoper i landet. (Så skedde ju t.ex. aldrig i Tyskland-Böhmen eller i Polen.). De påvliga diplomaterna, nuntierna, var bland tidens skarpaste hjärnor. Man tänker också kanske här på de som följde, Aquino, på Cusanus med flera.

Den femhundraåriga släkten Castigliones valspråk var: "Aldrig vilse." Född i en släkt av krigare - "kondottiärer"= legosoldater - fick C. utbildning i Milano, en grundlig utbildning med studier i latin o. grekiska. Lärde känna Rafael under en vistelse i ett Rom som han älskade - under ett påtvingat uppehåll i Rom , när krig hotade att uppstå mellan påvestaten å ena sidan republiken Venedig o Urbino å andra sidan. C. fick alltså sin gedigna utbildning - den var verkligen klassisk, bred och gedigen på alla sätt, tycks det - i Milano, hos släktingarna av ätten Moro. Men han ville icke stanna i Norditalien. Han tackade alltså för sig och sökte sig vidare.

3. Urbino.

Eftersom C. också vantrivdes i Mantua och dessutom hört talas om det då glänsande hovet i Urbino, så sökte han sig 1503 dit med ett rekommendationsbrev från en manusk släkting Gonzaga. Castiglione vistades länge hos hertigen av Urbino, det blev hans livs lyckligaste tid. Urbino ligger alltså långt söder om Venedig, Mantua och Ferrara, nära Italiens ostkust. Urbino ligger "mitt i Italien" som han själv skriver men ganska isolerat.

Hertigen Guibaldo Montefeltro (1472-1508), som var kastrat (han hade ett medfött fysiskt fel), son till kondottiären Federigo II Montefeltro, (1422-1482), som 1474 blivit hertig av Urbino, gifte sig i alla fall med Elisabetta Gonzaga 1486.

Federigo II hade låtit översätta Aristoteles till Italienska (bl.a. den normbildande *Poetiken*) och bygga det fantastiskt fina lilla smäckra slottet i staden, där Rafaels far, Giovanni Santi, arbetade med väggmålningar och som hjälpreda höll sin son där, och därmed helt borta från varje skolgång , men

väl själv hade möjlighet att i detalj lära upp den i detta ämne sällsynt begåvade sonen. Rafael fann perfektionen, och är den renässansens konstnär som personifierar densamma, enl. den fine Friedell, i det att han absolut inte vill någonting. Rafaels talang låg i att han blev vän med alla. Social kompetens. Michelangelo var ovän med alla och hatade världen och livet. Och så blev R. också för eftervärlden ett slags förebild i sin omärkliga opersonliga virtuositet. I detta slott vistades och njöt Baldassare en tid av livet. Urbino var inte bara ett slott. Hela staden var som en liten pärla. En idyll. Med den barnlöse Guibaldo skulle släkten Montefeltro ut. Det låg alltså en barnlöshetens skugga över Urbino under dennes sista år. Hertigdömet tillföll efter Guibaldos död Francesco Maria della Rovere. Guibaldo hade adopterat denne unge krigiske, man.

Castiglione blev nu under dessa unika förhållanden förälskad i hertig Guibaldos maka, Elisabetta Gonzaga och skrev glödande sonetter till henne. Och måhända eg. även *Hovmannen*.

Elisabettas svägerska, Emilia Pia var änka efter en illegitim son - Antonio da Montefeltro - till den gamle hertigen av Urbino - spelar en stor roll som lärd värdinna i "*Hovmannen*" och spelade en reell roll i Urbino också. Hon spelar trevligt det värdinnespelet att låta de andra välja spel. Man smågrälar sig i boken fram, i sökandet efter "det goda livet" i skuggan av en obeständig makt och i skuggan av det icke osannolika, det nära förestående, utslocknandet. I Urbino förde man på ytan ändå ett glatt liv; Castiglione sjöng o spelade fiol. Vid detta hov förekom ännu en viss "kvinnoälskare", - ja, en air av förälskelse finns otvivelaktigt över hela boken, *Hovmannen*, - kardinalen, venezianen, Bembo ("Petrarcas profet" vid hoven). Bembo var även förf. till *Asolani* och till *Prose della volgar lingua*, - där Petrarca och Boccaccio tas som goda exempel i "språkstriden". Dante nämns - indirekt - av Castiglione själv .s. L C .s.88. Bembo som skulle bli rådgivare åt Rafael vid sidan av Castiglione själv vid planeringen av den viktiga målningen Skolan i Atén - , den med Platon o Aristoteles i centrum för alla den grekiska världens filosofer, - på en vägg i Sixtinska kapellet, i Vatikanen, på en vägg i, det mycket lilla, kontoret - Stanza della segnatura - , där påven undertecknade alla handlingar. Pietro Bembo - som vistades lång tid i Urbino - blev också vän till C. och förekommer i "*Hovmannen*" som djupsinnig konversatör, vilket dock aldrig C. själv gör - av klädsam blygsamhet. Det blev också så att Bembo, som senare blev kardinal, läste igenom alla de många många versioner som föregick den slutliga av boken vi här talar om.

Från Urbino hämtade Castiglione majoriteten av det stoff som man återfinner i *Hovmannen*. Den utspelas ju "reellt" där också. Som kan framgå av följande direktcit:

"När Julius II tillträdde pontifikatet** blev hertigen Guidobaldo Capitan della Chiesa, och vid denna tid, enl. förekommande sed, bemödade sig han om att fylla sitt hov med nobla och belevade män, med vilka han umgicks mycket

familjärt, förtjust över deras umgänge, i vilket han lika mycket gav innehåll och nöje som han tog emot. Han var ju språkkunnig och hade för övrigt en fullständigt omätbar lärdom. Och förutom detta, trots att han personligen - av hälsoskäl - inte kunde utöva alla tapperhetens dygder, som han en gång hade, tyckte han om att åse dem och prisa och tillrättavisa om vartannat. I detta visade han stor kunskap och rättrådighet vare sig det gällde tornerspel eller handhavande av vilket vapen det vara månne, likaväl som när det gällde underhållning, spel, musik, - kort sagt, i alla de övningar som anstår en kavaljer, och alla strävade att göra så väl ifrån sig som de kunde för att meritera dem själva till vänskapen med denne noble herre."

Ur Första Boken , *PrimoLiber, i Libro del Cortegiano*, i.e. I:3.

** 1503

Hertigen Guidobaldo Montefeltro di Urbino sände iväg Castiglione till Henrik VII i London 1506 som svarsvisit och tack för att denne förlänat hertigen strumpebandsorden till förtret för många andra småfurstar, bl.a. hertig Gonzaga av Mantua. Castiglione var en stor del av sitt liv på resor. (Han höll sig dock alltid väl underrättad via brev och via samtal i efterhand om läget i Urbino.). Det var en furstlig diplomats o. en nunties liv. Henrik var en av de furstar som var beundrade av Machiavelli. Med dyrbara gåvor, , konstverk bl.a. ett litet verk av Rafael, föreställande St. Georg, nu i Eremitaget i St. Petersburg, inköpt av Katarina II, den stora. Henrik gav C. en länk med silverkulor i gengäld. 1507, när den begåvade o. djärve o koleriske Julius II, Michelangos trätobroder till Niccoló Machiavellis stora förskräckelse erövrade Bologna till kyrkostaten, och senare kom till Urbino ställdes det till med fest. Under karnevalen som följde, fick, sägs det, C. uppslaget till sin bok. Urbino - med sitt vackra slott - kallades denna vinter för "munterhetens härbärke", "albergo della alegria", (.....annat än Venedig det !.....) berättar Chledowski i sitt stora verk *Renässans-människorna i Rom*. Efter ett fälttåg mot Ravenna förlorade dock påvestaten Bologna, - till Machiavellis stora förnöjelse - o. Castiglione, som då varit härförare, fick Julius den II:s hela vrede över sig, när han (C.), nästan naken, återvänt till Urbino, där den gamle hertigen Federigo - som C. högaktat - då dött. Fransesco var kung. Julius II var dock tacksam mot Castiglione för dennes hjälp i striderna om Bologna och gav honom 1509 slottet Nuvillaria, två mil från Pessaro, där C. dock knappast visatades särskilt mycket ... , med utsikt över havet, och gjorde honom till greve. Leo X, en medicé, gav honom senare hela grevskapet, med investitur. Med dennes påves tillträde fick C., som nu äntligen, motvilligt, slutit sig till medicéernas parti, en underbar tid i Rom. Det var ju naturligt att för C. se till vem som både hade en reell ekonomisk makt i centrala Italien och som dessutom, genom detta, hade makten att tillsätta påvar på rad.

Castiglione skickades sedan av Guidobaldo Montefeltros efterträdare, adoptivsonen Francesco Maria della Rovere med på fälttåget mot

fransmännen. Detta krig förlorades . Castiglione vistades sedan ett slag åter i Rom medan Lorenzo di Medici 1516 helt övertog Urbino . Baldassare hade ju tidigare stött Rovere . Leo X frantog honom också nu hans grevskap. Han föll i onåd. Castiglione blev arbetslös. C. gifte sig 1516 - lyckligt, som det förefaller - med Maria Ippolita Torelli. Ett lysande bröllop gick av stapeln med turneringar och allt i Mantua, C.s födelsestad. Castiglione hade så länge tvekat, - han planerade länge ett äktenskap som kunde föra honom längre upp i adelshierakin. Rik blev han aldrig - med högadliga mått mätt. Baldassare och Ippolita fick fyra barn. Tre flickor och en pojke. Sonen, Camillo, blev militär, men förvaltrade också omtryckningarna av *Hovmannen*. Släkten Castiglione finns ackurat än idag.

4.

C. Åter i Mantua.

Castiglione flyttar norrut till Mantua - efter att ha bett sin härskarinna (leading lady i *Hovmannen*), änkan Elisabetta ,(som nu flyttat - flytt - från Urbino till Mantua och sin kära, älskliga och av alla omtyckta väninna Isabella d'Este) om lov. Mantuas greve Federico Gonzaga anställer C. och sänder nu istället C. till Leo X för att förmå påven att ge honom , F. Gonzaga ., befälet som Capitan över den påvliga armen, en viktig del av påvemakten, vilket han senare lyckades med.

Under detta besök umgicks C. flitigt med Rafael Santi och gav denne råd - som berörts ovan - betr. idéinnehåll i fresker o. tavlor. Rafael hade ingen boklig utbildning alls. I motsats till Michelangelo. Rafael Santi målade två porträtt av Castiglione. Vad betalade manne C. för dessa ? Intet, skulle jag tro. Det mest berömda finnes i Louvren. Det har kopierats både av Rubens och Rembrandt. C. var 37 år när det målades. Detta porträtt fanns hemma på väggen hos C.s hustru Maria Ippolita när C. var ute på sina uppdrag som diplomat. Hon resonerade dagligen med porträttet.Minst av allt ser B.C. på porträttet ut som den elegante "renässansmannen". Vilket ju är komiskt i sig. En tankfull , mjuk, småledden, något klumpig person är vad man ser. Hon lät barnen göra detsamma : alltså prata med porträttet. Rafaels. Detta skriver hon om i brev till Baldassare. Hon var något övergiven, kan man säga. Det kan här nämnas , att det faktum , att dessa renässansens målare och skulptörer var så flitiga , troligast berodde på , att de betalades så uselt, men de fick i alla fall alla dessa beställningar. Den store Tizian målade ett annat porträtt av C.. (Se nedan !) Den hängivna - som vi gissar av hennes brev - Ippolita dog i barnsäng. Sen dog nu också vännen Rafael 1520. C. skrev en avskedssonett. C. blev nu allt ensamare. ----- Greve Baldassare umgicks med den nämnde lärde - ständigt kvinnojagande - nyplatonisten Bembo, och med Michelangelo (som älskade att gräla med Julius II om detaljer i Sixtinska kapellets våta fresker. Michelangelo skrikandes uppifrån en hög stege : " Jag är skulptör o inte målare!!!" . Svar, Julius nerifrån golvet, gällt: " Du ska måla!". När

Rafael dött - endast 37 år gammal - var "Rom icke längre Rom" för Castiglione. Så stor var deras vänskap.

Man kan i historien om Castiglione skönja en viss ambivalens mellan att enbart å ena sidan följa karriärismens fana, sköta sin diplomatitjänst (leva i tiden, realisera det allmänna) och se om sina vänner, faktiskt VARA en man av virtú, - och å andra sidan en man , som ägnade sig åt skriverseri och konst och främst då sin egendomliga bok. Samt åt novellskriverseri. Påven hade nu införlivat Florens med kyrkostaten. C. fick tillfälle att åka från Rom åter hem till Mantua, och kunde medföra till den aldrig rådvilla, aldrig passiva markisinnan Isabella d'Este ritningarna till ett palats med stor trädgård utförda av ingen mindre än självaste Michelangelo.

Men vem skulle styra Italien? Karl V eller Frans I ? Som om detta splittrade område gick att styra. Frans I besegrades vid Pavia. Italien skulle ju komma att förbli splittrat och rov för den som ville i flera hundra år framöver. C. befann sig i Rom när kriget mellan kejsaren och spanjorerna (kejsaren var spanjor) å ena sidan , och fransmännen å den andra, tog sin början. Leo X (och kapitalet) stod på kejsarens sida . Lorenzo de Medici hade dött 1519. Samma år som Karl V blev tysk-romersk kejsare. När en stor medicér dog blev det erfarenhetsmässigt alltid kris. Samma sak hände vid Cosimo di Medicis död. 1520 dog Leo X , Lorenzos son, troligen förgiftad. Efterträdare blev Adrian VI. Den relativt obildade Della Rovere intog plötligt Urbino. Castiglione stannade i Rom. Han uppgift var att sända Gonzaga i Mantua rapporter om den nye påven. Pesten bröt ut två år i rad, och C. pendlade därför mellan Rom och Mantua. Adrian brydde sig inte om utrikespolitik. Han avled 1523. Ny påve - efter lång konklav - blev då medicéern Klemens VII. Nu , 1524, övergick Baldassare slutligen från tjänst hos Gonzaga till påvlig tjänst - återtog till påvlig gunst - hos självaste Klemens VII , son till Lorenzo el Magnificos älskade bror Giuliano. (Som förlorat sin älskliga hustru Simonetta så tidigt.). Denna påvliga diplomatiska tjänst skulle han behålla livet ut.

5. Spanien.

Utsänd blev Castiglione nu alltså av Klemens VII som nuntie (alltså påvligt sändebud) till Karl Vs hov i Spanien , - påven , med sin Kyrkostat med armé och kontrakterad legohär (förr under Federigo Gonzagas , Guidobaldos fras befäl i Urbino , alltså) i Mantua , var ju inte mer än en simpel rövare, som lagt under sig Bologna med våld. Karl bodde helst där, i Spanien , och talade helst spanska, - som han ju var född där. Det var han , som sa, att han "talade tyska bara med sina hästar". Så hade C.. som påvligt sändebud hos Karl V kommit på god fot med denne , han hade lätt för att bli omtyckt, och följde honom på alla hans resor. Från Toledo skrev han brev till den alltid

nyfikna väninnan Isabella d'Este 1526, som sedan länge hade den buttre målaren Mantegna i Mantua för att smycka slottet med fresker - vilka nu tyvärr är försvunna.... , när Karl fick bud om den viktiga segern vid Pavia. C. dyrkade trol. Karl V såsom varande god och mänsklig . Castiglione bad nu Klemens VII sluta fred med kejsaren. Castiglione hade fått skulden för att Rom så katastrofalt blivit anfallet och 1523 förstört av tysk-spanska förband , trol. i maskopi med några italienska lycksökare och missnöjda utfattiga folkmassor, men lyckades rentvå sig från detta. Karl hade nämligen i hemlighet förberett anfallet , och inte omnämnt det alls för Baldassare. I ett brev till Klemens beskriver han också detta , och att " Utan förbund med kejsaren finns ingen möjlighet till fred inom kristenheten eller ett härnadståg mot de otrogna." . Med "de otrogna" menades turkar och andra bekännare av Islam, som man bekämpat alltsedan Charlemagne (d.v.s. Karl den store, Karl I, (743-814)) , (man kan här tänka på hur beteckningen "gentiles" brukades av hebréer om icke-hebréer) som en gång av påven i Rom fått kejsarkronan satt på sitt huvud. Så var beteckningen "den store " redan - med visst fog - upptagen vad gällde namnet "Karl". I annat fall hade det förmodligen vikts för Karl V, grundaren av det tysk-romerska riket. Den förste Kejsare som i modern tid brutit seden att låta påven få sätta kronan på sitt huvud, men krönt sig själv, det var Napoleon, 1801. Vad jag minns.

Imm. Kant dog 1804, 80 år gammal, och i den "morgonrodnadens tid" - som den unge Schelling kallade det som följde på dennes död - 1807 red Napoleon in i Jena medan Georg Wilhelm Friedrich Hegel , den blivande satsfilosofen i Preussen, stod på en balkong och ropade: "Här kommer Världsanden till häst." Det hade inte Hegel kunnat ropa, om inte de italienska humanisterna varit så ivriga i sina Platon-studier. Ty detta påverkade - på irrvägar - den kommande tyska filosofiska idealismen.

Rom blev emellertid 1525 plundrat i en hel vecka och människor blev mördade. Kardinaler satta bundna bakfram på åsnor och drevs fram på de av krigshandlingar trasiga gatorna. Det liknade väl i någon mån det netop samtida Stockholms blodbad , där den danske kungen Kristian, med självaste Paracelsus , greve Hohenheim , geniet och mystikern , uppfinnaren av etern som bedövningsmedel, som livläkare, på "äkta renässansmanér" tog för sig.

Karl V var den som gjorde Castiglione till biskop i Ávila - alls icke påven. Så mer sant är väl att han uppbar inkomsterna från stiftet, men aldrig var biskop där. På den tiden kunde man utnämna till biskopar den man önskade (d.ä. fick pengar av.). Mången arvrik 19-åring gick då omkring i påvlig biskopsmössa i Italien. En av Lorenzo de Medicis söner , Giovanni, blev kardinal vid 17 års ålder, 1492 .(Senare alltså: Leo X.) .Det var ett sorgligt tillstånd av korrupktion som påveväldet befann sig , då - som nu- ifrågasatt av mången människa Isabella d'Este hade vid sidan av andra porträtt på adelsmän och kyrkans män även ett porträtt av ... Luther på väggen !!!!

Castiglione dog i Spanien i Toledo , 1528 , - samma år som Karl V hjälpte den handlingskraftige Andrea Doria att ta makten över Genua (som innehade Corsica ända till slutet av 1700-talet) - i staden som förevigats så dramatiskt av den spanske målare, som man länge trott led av synfel, El Greco. ”Greken”, - han var inte född på den iberiska halvön ...Toledos himmel flammor stelt i dunkelt gult. Karl V.s ord över den döde greven var: " Yo vos digo que hoy es muerto uno de los mejores caballeros del mundo." ("Jag säger er att idag har dött en av de bästa männen i världen."). Som bekant talade Karl V spanska, och tyska enbart med sin häst.

B. Castiglione var en människa omtyckt av de flesta. En stor diplomat - och en generös människa - och en fin författare hade gått ur tiden. Vad vi tror så flydde han inte. Kanske, kanske valde han , som senare den fine italienske kompositören D. Scarlatti, (G. Fr. Händels vän och kombattant vid cembali- och orgeltävlingar..... , son till Alessandro, vilken underhöll Drottning Kristina i Rom ..), att hålla sig undan någon hämndgirig person i detta avlägsna land. Har nu sedan Rom plundrats, av ens bästa vän, så har det ! Många säger att renässansen tog slut i och med Roms plundring ; och sant är att Castigliones karriär var över just då. Och kanske var det händelserna kring Roms plundring som tog hans sista krafter. Många säger det, långsamt nickande, - än idag. Karl V, själv, *ipsissimus*, - hade "fått" sitt väldiga rike Österrike av sin farfar Maximilian I, Nederländerna av dennes hustru Joanna efter Maria av grevskapet Burgund (mellan Nederländerna och Frankrike), Kastilien med spanska Amerika efter Isabella, och Aragonien med Neapel efter Ferdinand . Neapel-Spanien hade varit en personalunion . Och morerna hade körts ut , enl. legenden , 1492 då Granada återerövrats ett märkesår i Spaniens historia. Som vi nu vet hade morerna , araberna , assimilerats, och satt i själva verket kvar i många områden i Spanien som härskare. Spanien har i arabernas fördrivande att göra med en nationallögn. Det var ju också det året, 1492, som - med Lichtenbergs ord : "Indianerna upptäckte Columbus." Karl V skulle sedermera abdikera till förmån för sina söner, Filip och Ferdinand, som ju fick dela på riket, sedan han själv misslyckats med att skapa ett "världsherravälde", vilket många såg som ett hot. Och så tillbringade denne vise man , efter sina strider mot upproriska massor i Europa och en enveten munk, sina sista två år i ett avlägset spanskt kloster. Icke många "storpholitiker" har valt en sådan "vacker" sorti. Karls sätt att behandla M. Luther (d.v.s.: "Ack, lille munk, lille munk!") väcker också respekt. Något av Karls klokhets i detta avseende och viljekraft lyser nog igenom i el gran Tizians välkända porträtt.

6. Boken *Hovmannen*.

1515 började Castiglione på vännen Ariostos (den mindre kände A., icke den store) uppmaning skriva sin bok, en karaktäristik över personerna under Urbinos - snart svunna - glansdagar- under Gonzagas. (Boken skulle

utkomma - efter konsultationer med vänner - samma år som C. dog.) Han beskriver en renässansman, (överklassens renässansman ...), dennes alla förtjänster o. talanger. En "ridderlig" C.s skrift är skriven i dialogform o. inte helt trogen de upplevelser han haft i Urbino. Men, som han försvarade sig: "Fru Fortuna lyder hos oss under Guds vilja." Uttrycket "bravera" intar en stor plats . Det räcker inte med att utföra sin plikt. Man måste utföra den väl. Värt är att notera det, som Pasinetti sagt om att människorna i "Hovmannen" tycks gestalta, spela, sig själva. Detta är dem ett nöje. Han undersöker "hur man kan formalisera det informella". Man kan säga att C. hyllar smidigheten och elegansen. Man uppfostrar sig till dygd. Man spelar spel, men inte till överdrift. När schack kommer på tal sägs det att man inte bör ägna sig åt att bli mer än måttligt skicklig i detta spel, ty det finns viktigare saker än schack, - man bör vara en aktiv medborgare. Med aktiv medborgare menas den som lekfullt uppfostrar sin medmänniska. Äktheten ligger i ständig uppfostran.

Bland huvudpersonerna är alltså hertigen centrum, Elisabetta Gonzaga och dennas - kloka - svägerska Emilia Pía därnäst. Césare Gonzaga (militär, kusin till Castiglione, d.1512.) och en Messer Bernardo Bibbiena spelar också en stor roll, liksom en Gaspar Pallavicino..... och flera andra, som många kom till hovet i Urbino, inte minst påven Julius II med följe, bl.a. dogen av Genua. Hovet i Urbino var anlagt på lyx, och på att imponera, göra intryck. Det var väl i själva verket blott en avglans av hovet t.ex. i Ferrarra, Estes stad, där man hade det bättre förspänt och hade ett större slott med djurträdgårdar,(med elefanter, giraffer och 17

annat, och till och med dronter från Mauritius), anställda skaldar och massor av lyx och kultur att fördriva tiden med, mellan resorna till Venedig, där man försåg sig med det senaste i tyger och eleganta broscher och annat. I själva verket var den intelligenta och bildade Isabella d'Este kanske den som förde renässansprakten till dess yttersta tinnar. Ändå är Urbino typiskt. Måhända fanns det tio sådana här hov samtidigt i Italien vid denna tid. De blomstrade ofta en kort tid, varefter de slocknade. Man vet att det vid dessa hov var en stor skillnad på yttre och inre. Utåt var det lyx, medan det i det inre frodades mängder med smuts, i bokstavlig som i bildlik mening.

Nu utmålas ofta B. Castiglione av många som en i raden av förhärligare av hovlivet, en enkel svassare för makten bland mängder av andra. Men är det sant, att så var fallet .

Så inleds boken med a.) ett företal, en dedikation, ett brev, till Biskopen i Viseu, Miguel da Silva, för att förklara att boken tillkommit i hast, då den p.g.a. otillständigt förtida kopierande ändå redan spritts, och Castiglione vill suddas ut möjligheten av dåliga kopior, avskrifter och förvanskningar att fördunkla hans mångåriga arbete, samt att han ursäktar sig för den bristande autencitet som språkläget och hans uppväxt medfört: boken är icke skriven på toscanska, och inte heller på lombardiska, men på en blandning, och han rår icke för detta, menar han. I språkfrågan - som var på tapeten i Italien vid denna tid, inte minst genom L. de Medicis skaldetävlingar, ung. som den

stavningsreformfråga i Frankrike under sekelskiftet 1800-1900 höll på att skapa revolution eller språkfrågan i dagens Belgien - var Italien minst sagt splittrad, som i andra, mer substantiella avseenden. Efter företalet kommer så den Första boken, som är tillägnad - mer eller mindre - en Alfonso Ariosto -, med den upplysningen att denne man utmanat Castiglione med ett uttalande, att Castiglione borde skriva en bok om "den perfekta hovmannen", och att C. då överväger risken med att ge sig in på företaget. C. diskuterar här begreppet "perfektion", och kommer fram till att han naturligtvis inte kan skriva en bok som täcker allt som en "perfekt" hovman skall kunna vara, men att han ändå tycker att det vore synd att nu inte ge sig in på ett försök att ge de upplysningar han har om hur en närmast perfekt hovman bör vara, på det att det må gagna alla prinsar (furstar), och göra dessa prinsar till en "stor herre": "Så låt oss nu inleda vårt ämne, och, om det är möjligt, söka forma en sådan hovman, som varje prins, värdig att tjänas av denne, även om han nu blott har ett litet rike, ändå mycket väl skulle kunna kallas en mycket stor herre." Det finns här en tanke om equilibrio mellan Herren och Slaven (hovmannen), (jfr. Hegel.) som i sig är ett dunkelt/flertydigt tema i boken. -----

Boken *Hovmannen* är uppdelad i 4 böcker. Den första boken – första dagen - koncentrerar sig - förutom tillvändningen till messer Ariosto - på hovmannens uppväxt, hur hans kvalitéer - "cortegianía"- bör vara, hans fysik, hans moral, hans elegans, musiksmak, och hans konstsmak och färdigheter i konster. Andra boken är mer anlagd på att diskutera temperament, anständighet, värdighet, konversation, initiativrikedom, artighet o.s.v. och diskuterar även skämtets betydelse, dess vara och icke-vara. Tredje boken är helt inriktad på "palatsdamen" och på en diskussion om kärleken, medan Fjärde - o. sista - boken fortsätter på temat kärlek, men nu i platonisk variant, lagd i kardinalen o. författaren Pietro Bembo's mun. Den ökar här i ännu mer psykologisk realism och ger ett konkret dialogiskt universum - i smått. Böckerna är i sig uppdelade i numrerade stycken, således 1sta i 56 stycken, 2nda i 100 o.s.v. - paragrafer.

"Så ägnades alla dagar åt ärbara och behagliga övningar, såväl för kropp som för själ, men då min herre Hertigen alltid tvingades dra sig tillbaka för vila, på grund av sin sjuklighet, mycket tidigt efter middagen, så ägnade sig alla i stället därefter åt min grevinna, Elisabetta Gonzaga, som också vid sin sida alltid hade Emilia Pía, som var utrustad med en sådan livlig fantasi och en sådan spiritualitet att, som ni redan vet, hon tycktes närapå styra oss allihop, och det var som om vi erhöll både värde och visdom från just henne."

(Libro del Cort., s.59.)

Diskussionsvis säker man - halvt på lek, halvt på allvar?- (detta vet man inte, vilket är en del av charmen - söka sig fram till vad en hovman (en man) bör vara. Däremot kan man säga att någon ironisk dimension absolut

inte finns med. Castigliones dialoger har intet gemensamt med t.ex. Diderots eller andras mer kritiskt dialogiska verk, mer då med Platons, till vars dialoger det ofta explicit refereras av en den ene än den andre Här kan man ju också tänka på att det i viss mån är en begreppsutredning, eller flera, som pågår i Urbino, liksom Sokrates i Platons dialoger utmärker sig för just undersökandet av abstrakta begrepp såsom t.ex. dygd eller kunskap , eller för all del söker definiera "människa". Ur *Hovmannen: En greve Ludovico da Canossa, senare biskop o. ambassadör i London, (1476-1532).*/talar:

"Jag är av den åsikten att den främsta och sanna sysslan för en hovman är att föra vapen; det anser jag han alltid bör göra framför allting annat och att visa sig djärv och stark för vem han än tjänar. Och han kommer att vinna rykte för dessa goda kvalitéer genom att öva dem överallt och alltid, ty man får inte misslyckas med dem utan svåra följder. Och just som bland kvinnor, när deras vackra rykte en gång spolierats aldrig återfår sin vackra lyster, så kan en gentleman som en enda gång ertappats med feghet aldrig bli annat än feg och får för alltid dåligt rykte om sig. Därför, desto mer vår hovman utmärker sig i denna konst, desto mer prisvärd blir han; och ändå kräver jag inte av honom de där andra kvalitéerna , som utmärker en anförare, eftersom det vore ett alltför vitt anspråk; - låt oss vara nöjda, som vi sagt, med absolut lojalitet och okuvligt mod och att han alltid verkar hysa dessa egenskaper. Ty de modiga märks ännu mer i småsaker än i stora och viktiga faror och inför många åskådare. Det finns sådana , som, även om deras hjärtan är döda, som drivna av skam eller genom andras närvaro, sluter sina ögon och rycker fram och gör sin plikt, Gud vet hur. Sedan vid mindre tillfällen, när de tror att de kan undvika att utsätta sig för fara utan att bli upptäckta, håller de sig ofta hellre i säkerhet. Men de som, även om de inte tror att de är sedda, visar mod och ingenting fruktar, de som ändå då går till attack, de har de kvalitéer vi önskar hos en hovman. Inte så att vi skulle låta honom framstå som så våldsam, eller att gå omkring skrytande eller sägande att han har tagit sitt harnesk till hustru , eller hota med blängande blickar som hos Berbo*, ty till sådana män kan man rättvist säga som en modig dam, som skämtsamt sa i fint sällskap till en som jag inte vill nämna vid namn för närvarande, som hon av artighet bjudit upp till dans, som inte enbart vägrade det, men även att lyssna till musik och annat som hon föreslog , - sägande att sådan enkel syssla var inte hans affärer, så att damen till slut sa: "Vad är dina affärer egentligen? " Han svarade med butter min: "Att slåss." Då sade damen genast: "Nu, när det inte är krig och Ni är ur form , så tycker jag det vore en god idé om Ni såg till att Ni vore väloljad och rusta Er med vapen och allting och stuva in Er i en garderob tills Ni behövs, så att Ni inte blir rostigare än Ni är !" , och så lämnande hon honom till de omkringståendes stora förtjusning. "Därför är den man vi söker mycket modig, allvarlig, och alltid bland de första, när fienden syns, och på varje annan plats mjuk och trevlig, modest, reserverad, och framför allt utan skryt och självkärlek, med vilket män alltid skapar hat och förakt hos alla dem som hör dem." Då svarade min herre Gaspar : "Vad

gäller mig, så har jag känt få män som har varit bra på något, som inte prisar sig själva, ty när någon som känner sig värdefull märker att han inte är känd bland de okunniga för sitt värde, blir han kränkt av att hans värde skall ligga dolt och måste på något sätt få upp det i ljuset, så att han inte går mista om den ära som han sannerligen bör vederfaras. Så är det bland de antika författarna, att den som väger tungt sällan avstår från att prisa sig själv. De som gör detta oupphörligen är naturligtvis beklagliga, men vi förutsätter att en hovman icke är sådan. (...ma tal non presumiam noi chesìa il nostre cortegiano.) Då sade greven: /:...../ "

LC, I,17-18.

(* Berbo var en skådespelare, burlesk komiker.)

Balans var ju en aristotelisk dygd. Hos C. är balansen, måttan, i sällskapslivet perfekt - såsom i en sällskaplighetens utopi. Sällskaplighetens diplomati. (Artigheten är en deldygd. Man kan icke älska hela denna bok !) I hyllandet av balansen liknar han också föregångare i Italiensk politik och till dels sin florentinske kollega, Machiavelli, som ju i sina politiska funderingar - främst i *Discorsos* - över en statsutopi förebådade den flärdfrie greve Montesquieu (*L'ésprit des Lois*) i dennes idéer om den nödvändiga trebalansen i en långlivad stat, - jfr. U.S.A.s författning med dess "checks and balances" , och i Sverige 1809 års författning.

Castiglione har genom århundraden blivit förlöjligad och nedvärderad och sedd som en undergiven parfymerad opportunist. Detta är nog långt ifrån sanningen om honom. (jfr. A. Ehnmark, *Maktens hemligheter, ... arcana imperii*en bok om Machiavelli och *Slottet*, boken om den diskrete franske anglofilen och politiske liberale filosofen och historieskrivaren Alexis de Toqueville. T., som skrivit en gedigen bok om franska revolutionen.). Den närapå revolutionäre Pietro Aretino's lustspel *La cortigiana* (1528) , hovkvinnan, är en parodi på C.s bok. Aretino var - kan man säga - journalistikens fader. (I lustspelet är dygderna dock - inställsamhet och "idioti"). Hos A. - som både var autodidakt o. aningen obildad, med tidens mått, vilket gynnade hans stil, finns också en stark explicit kritik av papismen. C. Själv skrev även mindre verk, som ett antal noveller, kärlekssonetter, fyra *Amorose canzoni*.....i platonisk kärlek till Elisabetta Gonzaga, i en stil påminnande om Francesco Petrarca's. Sonetten *Superbi colli e voi, sacre ruine . De morte Raphaellis pictoris* - om Rafaels död - samt en prolog till *Bibbienas* - en författare som förekom vid Gonzagas hov - *Calandria*.) -----

Kvinnans natur är ett av huvudämnena i *Il libro del Cortegiano*.(Kvinnor upptar likaså en mycket stor del av boken såsom konversatörer. Man kan nog se C. som feminist. Allt är relativt. Det finns de som ser dominikanermunken Campanella (*Solstaten*, 1511.) som feminist, t.ex. G. Oreglia, trots att i denna

utopistat - en slags teokratisk en - kvinnan skall stå till buds för envar. T.C. var en lärdomsgigant, men som filosof diffus, benägen för mysticism & obetydlig. Campanella var modig, djärv, men en människotankes filosofiska storhet mäts som bekant inte i förhållande till motståndarnas motstående idioti. Många har retat sig på C.s förkärlek för / inkännade idet kvinnliga och t.o.m. "mått dåligt" av det och ...oxå uttryckt sitt stora missnöje med det.

Boken fick en ofantlig internationell spridning. Efter att denna bok först hade tryckts i futtiga 1000 exemplar. 1533 censurerade den klåfingriga rädda påvliga Curian en del partier. Sextio upplagor ha utkommit i Italien av Hovmannen. Den läses än idag på universitet över hela världen , bl.a. i språkundervisningen. Den finns i min egen lilla stads bokhandel för studenter. Den finns översatt till engelska - i flera versioner - och även svenska (även om den på svenska är svår att uppbringa. Den finns endast via antikvariat o. dyl.) , såväl som japanska, m.m., m.m . Som stilist är Castiglione framstående. Och därmed svåröversättlig. Hans prosa är brokig, samtalen alltid logiskt genomtänkta och klart framställda. Man diskuterar om C. fick grundlig tid att färdigställa manuset. Han tycks ha varit en oerhört pedantisk och medryckande stilist.

"Här hördes alltså angenäm diskussion och bedrevs oskyldiga nöjen, och på vars och ens ansikte var en sund glädje målad, så att detta hem sannerligen kunde kallas glädjens hem. Ingen annanstans, tror jag, kunde man så inse , som en gång här, hur stor sötma det kan flöda ut ur en stor kamratskap, - ty för att inte bara nämna hur stor äran var att tjäna denne herre , om vilken jag just talat, så föddes det en överjordisk lättnad var gång vi kom i närheten av min härskarinna , grevinnan, och det tycktes som om det fanns en kedja, som höll oss alla fästade vid kärleken, på ett sätt , så att aldrig överensställningen i vilja , eller ömsesidig känsla bröder emellan ,var större än den som var mellan oss allihop. Samma sak var det hos damerna./...../"

Greve Castigliones bok kom att väcka uppseende överallt och utforma européen i gemen. Först den spanske hidalgon, sen Michel de Montaignes människa, "le gentlihomme", sedan engelsmännens "gentleman". (Lika medvetet osystematisk som Montaignes esäer.) . Man kan idéhistoriskt se den som en del i den fortlöpande diskussionen om "överflödet" - "la superflue d' énergie est la clef de la vie humaine", (S. Weil), jfr. George Batailles " Den fördömda delen", o.s.v. - och om den klassiska (romerska) frågan om "sederna", (lat. mores) , om vad det/de nu är och vad det bör vara , att vad det är vara en levande människa; om livets värde, om plikt och nöje, om utilitarismens problem (största möjliga lycka till största möjliga antal ...) m.m. -----

När jag å ena sidan påstår att jag inte är säker på att boken är skriven på allvar, - om den är vad den utger sig för att vara - å andra sidan menar att där

icke finns ett uns av ironi, så kan det ju ses som en motsägelse från min sida. Jag ser boken som klart och öppet och ärligt skriven, men det finns en dold dimension ändå, tycks det mig. Redan i själva titeln "Hovmannen" tycks det mig, att det förebådas ett spel med masker. Jag kan inte annat än att säga att Castiglione är ärlig, men att det ändå ligger en slags förtvivlan under all denna klarhet, ty klar är stilen, och under berättandet om livet i Urbino och sökandet efter hovmannens väsen. Kanske är det - så upplever jag det - en förtvivlan över att livet och diskussionen - och förälskelsen i Elisabetta G.- vid hovet i Urbino icke fortsätter för evigt. Det finns inget i boken som direkt talar emot tanken att det - i kraft av det absurda - skulle kunna förhålla sig så. Då blir (den blå) boken en bok om ett paradys på jorden. (Urbino.). En science-fiction. En utopi. Hovmannen (som ämne)... är enbart en förevändning för boken. (Man måste - som bekant - ha en förevändning för att skriva en bok.). "Hovmannen" är en märklig titel. Att tro att den - enl. min mening - högt begåvade, högt bildade och vittbereste Castiglione använder åtta år (!) av sitt liv att skriva en bok med den stilkvalitén som *Hovmannen* , med avsikt, att det skall vara en bok om etikett, det är nog en grov underskattning. Vi har nog snarare att göra med en realiserad Swedenborgsk paradisskildring, en beskrivning av det eviga jordiska samkvämet ...; och så skjuts ett allvar undan av ett annat allvar, ett problem upplöses genom ett estetiskt trick (raw talent) till sin lösning , blott i presentationen av detsamma.

Därmed faller eg. varje vanlig invändning mot Castiglione, som då automatiskt förflyttas till meta-författarnas skara, till dem som skriver om ingenting, och därmed om allt, och som kan uttydes hur som helst. Han skriver om ingenting, och om något annat, detta sig själv upprepande, menar jag, eftersom han egentligen nog icke skriver om Urbino. Han skriver en saga om umgänge, visserligen också om Elisabetta..., använder Urbino på samma sätt som Jane Austen och Kafka målar sian små världar, som inget har med verkligheten att göra, för att få fram en EFFEKT. Ett filigranerbete insatt i en ordning, som är obestämbar. Det är en statisk saga. Den är skriven av en man, som visserligen var militär, men också mycket annat. Och Castiglione var ingen maktmänniska. Han tycks mest ha varit intresserad av att nå en god position, att få det gott ställt, att kunna syssla med att umgås, att iaktta, att njuta av konst och diktning, ja, all form av kultur tillsammans med andra.

Eller?

Castiglione var öga, öra ... och diplomati. Han var en oförvillad iakttagare av en tid, som han såg förändras. Det var en tid med många möjligheter, men med många hot. De små staterna var bräckliga. Livet var bräckligt. En viss trygghet sökte han, denne man som icke alls var en rädd eller överdrivet försiktig, utan deltog fullt och helt i livet. Han sökte och fann en egen värld, icke frånvänd, men heller inte övermåttan tillvänd i skrivandet av sina noveller, och av Hovmannen. Hovmannen är en bok som präglas av tre

sammanflätade egenskaper Sorgsenhet, Realism och Distanslöshet. Betrakta ännu en gång det porträtt, den målning som hans hustru ägde. I denna målning av vännen Rafael framträder Castiglione som han framträder i *Hovmannen* : en allvarlig, sorgsen man. Det är en man som inte är rädd, (i hans kropp eller ansikte finns inte en enda spänd muskel) som ser saker och ting utan minsta skyggglapp, som stoiskt accepterar att verkligheten nu en gång och för alltid är som den är. Castiglione är sorgsen inför detta djupt insedda faktum, och inför det faktum att han en gång, när han hade tillfälle att lära sig allt han lärt, hade tillfälle att njuta av att lära sig det, på ett bitterljuvt sätt: i närheten av Elisabetta Gonzaga, hustrun till den handikappade, plågade och vise Guidobaldo. Han minns glasklart denna värld, och har analyserat den in i minsta detalj, (realism) och insett de materiella grundstrukturer på vilka den vilade, och sett den överbyggnad som bestod i en autokrat och dennes rådgivare och soldater. Castiglione ser ingen möjlighet till att det nånsin skall kunna komma en värld där man - genom någon slags revolution el. dyl. - skall kunna ändra på det förhållandet att det för långan tid framöver kommer att finnas olika territorier, styrda av autokrater, som kring sig har människor som i någon mån är "hovmän", tjänare. Och att över och underordning även kommer att finnas i ett världsrike, om det nu ...kommer. (Någon utopi skymtar icke ens.). Baldassare Castiglione är inte lycklig över detta sakernas tillstånd i världen. Men han är realist. Han tror på sin analys och framställer med sorg i hjärtat det nödvändiga för var tjänare till varje herre att kämpa moraliskt så gott han kan. (Att lämna en tjänst som hovman var i praktiken inte möjligt i dåtidens Italien, ty man var då diskvalificerad - som opålitlig - för alltid, vid alla andra hov. jfr. Machiavellis öde !). Sorgen, för att inte säga ledsenheten, - ty det är en så påtaglig ledsenhet över "alltihop" framställs genom den frånvaro av distansering som präglar boken. Ty det egendomliga med den är ju, att det är en *odistanserad skildring av en distansering*, av etikett och förställning och fina manér. Så är boken en synekdoke av en synekdoke. Det handlar inte om sprezzatura, d.v.s. om konsten att dölja döljandets konst, men om att antyda antydandets. Den är också en bekännelse av en sorg, en implicit klagan, som Ovidius *Tristia ex Ponto* - dennes bok från förskingringen, förvisningen till Svarta Havet. Boken *Hovmannen* är ett stort blåsvart "Ack och Ve!" över det att leva i världen, uttryckt genom en skildring av en mängd samtal om "dygd i eländet". Boken är jämväl en kärleksförklaring till flera personer, medlevande, eller för att tala med Kierkegaard, "medavdöda". Alla personer i boken lider av att de trots sin utmärkta begåvning och trots sin förmåga att njuta av det som slumpen gett dem möjlighet att njuta, ett stycke lyx i ett pestsmittat rike, alligenom inser det futtiga i sin existens och sin stora eviga hopplöshet. I fonden finnes endast intighet. Mot intigheten står då endast denna kärlek till varann, en blek uppflammande hetsig blind kärlek. Att boken i grunden är något annat än en stoiskt buren sorg, beskriven, är ställd utom varje tvivel. Den har inget politiskt uppsåt. Den uppmanar inte till att underordna sig eller göra revolt. Den rör sig bortom försök till förändring, i den luttrade resignationen hos en

man, som för länge sedan insett att det "perfekta" är en illusion i denna och i alla världar. Budskapet är ett sådant som Voltaires (denne förespråkade ju en upplyst despoti) i *Candide*: "Man måste odla sin trädgård", liksom i Johnson's *Prins Rasselas*, men i *Hovmannen* enbart mindre lakoniskt och fullständigt utan groteskeri och utan att slita i de bojar som tycks fjättra Castiglione och oss alla. -----

"Sanningen har inget tonfall." skriver Ludvig Wittgenstein nånstans. Så är det i *Hovmannen*. Castiglione har faktiskt inte tillstymmelse till tonfall, till distans. Allt berättas med raket, med distanslöshet. Naivt. I motsats till Machiavelli finns det i *Hovmannen* ingen tendens att förringa någon aspekt av någonting som framställs i hela den vidlyftiga boken. Det finns ingen ironi i *Hovmannen*, icke ens någon till självberöm förklädd självironi. Här finns inget självmedvetande. Man kan här tänka på den (dåförtiden) illa sedda *Gudomliga komedin, La Divina Comedia* (1321) av Dante Alighieri. Det är en helt annan bok, - ett annat skrivsätt, men även den är i grunden resignation och skriven av en landsflyktig, en som förvisats från ... Florens. Det egenartade med den italienska renässansen är det, att vad som "pånyttföds" är insikten som de gamla stoikerna hade om intigheten och bländverket, - ja det är alltihop såsom en sorgsen Cicero som åter talar. (*De oratore* var en förebildlig bok för Castigl.. Liksom *De ira*). Och man ropar i renässansens Italien - i de högre ståndsskikten -: intet nytt under solen. "Ack, vi är alla som barn!".

Men hur kan då detta alls ropas, t.ex. av Castiglione, om han icke brukar distansering? Man kan på detta svara, att det är det, som han underlåter att berätta, som med full kraft utropar denna stora klagan över intigheten. (Om Aristoteles och Platon är det inte frågan här. jfr. bok IV. i LC.). *Hovmannen* predikar estetik. Det är icke det, som står i boken, som är budskapet, men det som inte står där. *Hovmannen* är en klassiker, därför att den äger ett så enormt mått av frånvaro, att man får leta länge, i andra klassiker, för att finna de, som - på andra sätt - har uppmålat en värld med liknande kvalitet. Vad som skiljer *Hovmannen* från andra klassiker med ett sådant mått av frånvaro, är ju det mått av närvaro av den hopplösa kärleken, i vilken man kan nå igenkänning. Så är boken alltigenom tragisk, om man ser den estetiskt. Ser man den etiskt, så är den nihilistisk. - Man kan härigenom tro, att en bok som är nihilistisk inte skulle kunna vara till tröst för någon. Det tycks vara tvenne motstridande egenskaper. Men om *Hovmannen* kan mycket väl sägas, att den - mitt i nihilismen - är en tröstande bok, i det att den hävdar, implicit, att det enda vi har är vår gemensamma dialog, vårt hopplösa klängande vid varann, i en värld blottad på vad som allmänt kallas "mening". Den, som inte tycker om den slags tröst, och som ändå tror att människan på något outgrundligt sätt kan skapa sig en värld, där åtminstone NÅGOT är perfekt (solitt, tåligt och på vilket man kan grunda en tillförsikt), - dessa människor har genom alla tider hatat, och kommer alltid att hata denna

egendomliga bok. Det visste med all säkerhet Castiglione, - men han hade modet att skriva den för oss andra. Det var ett av hans livsverk (det andra var diplomatin) och han satte hela sin personlighet som avtryck i den. Det, som utmärker den inställning, som Castiglione i allt detta visar, är avsaknaden av - eller låt oss rent av säga: friheten från... : dumhet. Friedell menar i sin Kulturhistoria att renässansen var tanketom, filosofisk och ren självbespeglning. Måhända är det självbespeglingen som kommer vår tid att välja Castiglione framför Machiavelli? (Om den gör det ...). Ty Machiavelli beskriver något yttre obevekligt utan distans. Castiglione beskriver/framställer en obeveklig självbespeglning - utan att använda minsta distans. Något av en självmotsägelse. Man kan inte trycka sig intill spegeln under betraktandet av sig själv.

I fjärde boken diskuterar man statsskick. Här möts en rojalist (eg. Castiglione själv) och en republikan (Bembo, som var från Venedig, där man hade republik.). Lustigt nog sammanvävs diskussionen om det rätta styret, den upplyste monarken, om halvguden, med en diskussion om rådgivarens ålder. Rådgivaren, uppfostraren, är hovmannen, och denne är en älskare, men här tvistas det om hurvida den perfekte hovmannen bör vara ung eller gammal, och det hela slutar i att han må lika gärna vara en äldre man. Ty kärleken koncentreras till de högre sinnena, och den kontemplativa attityden till livet skall ses genom en personlig spiritualitet, vilket är den högsta. Här kan vi nu – lustigt nog – komma att tänka på den spiritualitet som kännetecknar t.ex. Juan de la Cruz. Vi noterar också att hovmannen skall icke bara älska sin furste, men då alltså även uppfostra denne till dygd. Det kan han mycket väl göra genom list. Här kan vi tänka på Kierkegaards idéer om indirekt meddelelse. Ävenledes inpräntas här att dygd ofta nås genom övning. Då tänker vi åter på Kierkegaard som hade en sådan idé i sin *Indövelse i Christendomen*.

Således är det ett helt nät av sinnrika idéer och ävenledes metoder och värderingar som användes av BC för att beskriva uppfostran. Det är över huvu taget ingen måtta på vad som krävs av hovmannen, och dennes uppgift tycks nära nog oändlig. Man kan ibland se hovmannen som ett omedvetna i tjänst hos envar, ty hovmannen måste egentligen lika genialt uppfostra isg själv som han måste uppfostra fursten. Har nu hovmannen valt att koncentrera sitt liv på en furste, så möter hovmannen helt andra problem än en republikan. I själva verket blir hovmannen icke en konstruktör, som fallet vore om han vore republikan, men han blir en själavårdare, en kulturvårdare, eller som en tragisk ”räddare i nöden”. Hovmannen vet innerst inne att hans uppdrag är hopplöst. Fursten kommer att krossa honom. Så lever hovmannen intensivt, ja dubbelt intensivt, i sin illusion om att kunna uppfostra varje furste till en upplyst furste. Man kan ana en fruktan hos BC, inte bara för framtiden, men för livet och för logikens lagar. Mot allt detta ställer han måttan, retoriken, kontempletationen, välviljan och det sköna.

Något om Machiavelli:

7. Equilibrio.

Niccoló Machiavelli - vars bakgrund o. ställning inte eg. var olik Castigliones (*M.s Fursten* är underdånigt tillägnad Lorenzo di Medici)- har för sin del blivit sedd som en dolsk figur, en kylig, beräknande typ - en människa , som man helst inte skulle vilja ha bakom ryggen. G. Vasa hade ej behov av att läsa Machiavelli. Han kände dock till principerna, ändå. Men den mer sentida Henry Kissinger läste M. in extenso. Och senare tiders "belästa" människor. Vår Drottning Kristina, som ju själv begav sig av till Italien, med halva Svea rikets förmögenhet, kunde allt ett o annat om Machiavelli.). Lord Ashton: "Hela den sentida historien är bara en kommentar till Machiavelli." En sak till har slagit mig under skrivandet, och det handlar inte om Castiglione, men om den som brukar framhållas som självaste renässansmänniskan själv: Leonardo. Han var ju ingen renässansmänniska alls, enligt det ovan refererade idealet. Han hade - oavsett kulturell ort - betett sig precis som han faktiskt nu gjorde. Forskat om allting, isolerat sig, varit nyfiken, kommit på och skrivit ner det, spegelvänt.... Som det nu var så var han atypisk som renässansmänniska. Så fel det kan bli. Det samma anser Friedell är fallet med Michelangelo. Detsamma, fast med hänsyftning på vår tid, anser jag (!) om Friedell. Somliga är barn av sin tid, andra inte. Så kanhända även Castiglione transcenderade sin tid.

Istället för denna essä - eller som extension snarare - tänker jag möjligen, kanske framöver skriva något mer - i cyberspace - om renässansen, men då med "balansidealet" o. diplomatin i fokus. Balanspolitiken är en gammal idé i Italien, där man länge såg på Triangeln: Florens-Venedig-Milano med den blicken och den tron, att det bästa vore om de balanserade varandra, dessa tre fria stater, - så tänkte B. Rucellai vid 1400-talets mitt då Cosimo de Medici hamnat i ekonomiska o. politiska svårigheter och Milanos hertig , "uppkomlingen" Sforza, verkade fundera på ett anfall mot Venedig. De tre staterna skulle balansera varandra ("contrapesar") -, jfr. Marco Parenti och E.W. Nelson, *The Origins of Modern Balance of Power Politics* (1943).F. Barbaro hade samma uppfattning, som aldrig delades av någon av de tidiga medicéerna, Cosimo eller Piero, - Jfr. H. Baron och G. Pillinini: "Francesco Barbaro e l'origine della politica di equilibrio.", ("Fr.B. är ursprunget till balanspolitiken.") och frågan är väl om självaste Machiavelli var klar över "la politica della equilibrio". Att han bara - genom tiderna - fått stå för maximen "ändamålen helgar medlen" är dock ingalunda rättvist. Man kan - vid läsningen av M. ofta få intrycket av att ledaren betyder mest, och hos honom betyder "virtú" och Fortuna exakt lika mycket. (talet om turens betydelse under renässansen gör på en nutida läsare ett komiskt intryck. Ändå hade man naturligtvis inte fel! Turligt nog.) . Nu kan man av M.s skrifter inte dra

helt säkra slutsatser, - man har ytterligt svårt att se tyngpunkten - då de är skrivna dels i apologetiskt syfte, dels i Machiavellis syfte att få återinträde till hans älskade Florens´ innersta styrande krets, - vilket första han till viss grad lyckades med, men vilket senare han dock aldrig uppnådde. M. dog 1527 på sitt gods utanför Florens, med daglig utsikt över staden som i mycket var den italienska renässansens bjärta hjärta.

Om Machiavellis syfte var att rädda sig själv, men hans bok kommit att räknas som ett filosofiskt verk, så återstår att historiskt definiera syftet med Castigliones. Castiglione var ingen filosof, - det har framhållits av många. Men ändå gör han mycket filosofiska saker. Han diskuterar människan och makten och livets mening dialogiskt. Och det på ett sätt som är giltigt än idag.

FINIS

Anmärkningar.

- 1.) jfr. Peter Burkes intressanta diskussion om (den av Fr. Nietzsche starkt beundrade lärare) Jakob Burckhardt och renässansen (*Die Kultur der Renaissance in Italien* ,1860 + omarbetningar.) i Peter Burkes *Renässansen* (1987): " Enligt Burckhardt " befann sig det mänskliga medvetandet .. under medeltiden i ett tillstånd av dröm eller halvslummer under en kollektiv slöja ... Människan var medveten om sig själv endast som medlem av en ras, av ett folk, av en grupp, av en familj eller ett samfund - alltså endast som någon form av allmän kategori." Renässansens Italien var det ställe " där denna slöja först skingrades ... människan blev en andlig individ och uppfattade sig själv som en sådan." (I; del 2.)" (P. Burke, s.7.) ---jfr. Burckhardts rubriker på de 6 avsnitten: 1.) Staten som konstverk. 2.) Individualitetens utveckling. 3.) Antikens återuppväckande. 4.) Upptäckandet av världen och människan. - se här t.ex. Burckhardt, s.202.: " I den fria själsdiktningens rike blir vi införda av 1300-talets stora diktare." o.s.v. - Om Dantes *Vita nuova*: " Själ och ande tar här ett plötsligt och väldigt steg mot medvetande om sitt eget mest förborgade liv." ib. s.205.- . 5.) Sällskapsliv och fester. 6.) seder och religion.). Här invänder många fler än Burke, (som förresten skrivit *Samtalskonstens historia* apropå vårt huvudämne (?).....) t.ex. den svenske historikern Michael Nordberg i sin breda "*Renässansmänniskan*", (1993). "Individualism, stark personlighetskänsla, verklighetssinne, kritiskt sinne, frigjordhet från auktoriteter, frånvaro av religiös känsla, hejdlös egoism - luftiga generaliseringar av denna typ har kommit att bli allmängods i synen på renässansen, och har upprepats otaliga gånger. Oändligt många författare har laborerat med abstraktionen "*Renässansmänniskan*" - en intellektuell konstruktion, som aldrig har existerat i sinnevärlden, lika lite som någon homo oeconomicus./.../."(s.16.)). Ungefär som "europén", vilket likaså är en fiktiv storhet. Nordberg kritiserar begreppet, hävdar att den grupp som avsetts med detta begrepp också var en liten elit, medan den vanliga befolkningen levde ett (kort) liv i yttersta nöd, långt ifrån problem med "virtú".

Ang. bilden av it. renässans kan man med intresse se hur den gestaltas av Pär Lagerkvist i romanen *Dvärgen*. Teckningen av renässansen blir ytterligt vag, då L.s syfte ju är - får vi förmoda - att anlägga Ondskan som sin huvudperson. De övriga bli statister utan själ, drivna av enbart lust, maktbegär och slump. Det finns dock här ett porträtt av Leonardo da Vinci (i den rastlöst verksamma målaren och teknikern Bernardo), där Lagerkvist har på diktmanér omformat L. da Vincis personlighet och beskriver denne såsom en grubblande natur, en man som faller i drömskt romantiskt skådande då och då mellan sina vetenskapliga mödor. Inget historiskt finns som stöd för att L. da V. skulle haft en sådan sida. Det är en egendomlighet, men den tyckts ha krävts av själva boken *Dvärgen*, för balansen, för att ge en strimma hopp. Några drag av Machiavelli har av L. givits åt fursten i boken. (Enl. min mening är det fursten (!) i *Dvärgen* som är ond, medan dvärgen själv är ... sjuk. Måhända var det Lagerkvists uppfattning också. Vem vet?)

 Litt.: B. Castiglione: *Il libro del Cortegiono*, (1528), *Lettere*, (1769-71) .*Om B.C., och om renässansen* : K. Kuylenstierna, K. Chledowski,(*Renässansmänniskorna i Rom, Hovet i Ferrara*), A. Ehnmark, (*Slottet, Maktens hemligheter*), Michael Nordberg, S. Freud, J. Burchardt, R.R. Palmer- J. Colton , M. Salmi , Ullstein, *Weltgeschichte*, Q. P. Burke, Chr. Hibbert, S. Brinton, Lothar Schmidt (med utdrag ur *Lettere*), E. Friedell,(*Kulturhistoria I-III.*), J. Lauts, H. Cornell, R. Sandberg, Å. Ortmark,(*Makt och skuld*), E. Hutton (om Aretino) M. White (om Leonardo), M, Phillips, S. Stolpe, M. Wundram, D. Jawitch, V. Vedel, G. Oreglia (om Dante , Dante, & Campanella, Th.Campanella, Héresía och Comedia dell´Arte,) ,T. Bergmark, S. Battaglia, G. Vasari, (om sig själv o andra), m.fl., m.fl. Se även V. Cians kommentar till *Il libro del Cortegiano*, samt C. Mantinati, *Notizie storico-bibliografiche intorno al conte Baldassare Castiglione* (Firenze, 1890); jfr. *Una burla crudele*, av B. C.,(i *Le piú belle novelle Italiane*,1927.).

 Kaj B. Genell 2008-16.

© K.B. Genell 2008-2016.

Copyright © Kaj Genell 2016 All right reserved